

SORSKÉRDÉSEK

Nagy-Magyarország-emlékmű Nagykanizsán

Az emlékmű első felállítására 1934 őszén került sor, a város legmagasabb pontján, a Fő utca dombra vezető tengelyében, az Eötvös tér elején. Ezen monumentális – 10,5 méter magas – alkotás létesítésének múlt századi története a következő: *Schless István* sikeres feltaláló és üzletember – aki városunk szülötte és akit a családi gyökerei is városunkhoz kötöttek, azonban a múlt század húszas éveitől Ausztriában élt és dolgozott – a szülővárosa iránti hűséges ragaszkodása jeléül az 1930-as évek elején, egy akkoriban nagyon is időszerű, a korszak lelkületét tükröző emlékmű létesítésének anyagi fedezetét ajánlotta fel Nagykanizsának. Kikötötte, hogy e *Nagy-Magyarország-emlékműnek* a történelmi Magyarország egységét és oszthatatlanságát, a trianoni békediktátum által történt megcsönkítésének elviselhetetlenségét, a hatvanhárom történelmi vármegyének a Szent Koronával való együttességét kell bizonyítania és egyértelműen kifejeznie. Egyúttal állítson maradandó emléket az e földön élő magyarság hosszú évszázadokon át, hétköznapi küzdelmekben és véres csatákban meghozott áldozatának, mellyel ezer estendőn át építették és védték a Kárpátok bérceivel koszorúzott hazánkat, Nagy-Magyarországot.

A beérkezett pályaművek közül *Hübner Tibor* budapesti műépítész terveiben valósult meg ez az elképzelés. Az emlékmű talapzatát alkotó hét lépcsősor mind a négy oldalon azt a munkát és fáradságot jelképezte, mellyel őseink a hazát felépítették. A lépcsősorok közepén mind a négy oldalon beépített, a négy égtáj felé néző kőtömbök – mintegy szimbolikus oltárok –, MUHI – MOHÁCS – ARAD – TRIANON felirattal a nemzet tragikus véráldozataira emlékeztettek. A központosított gondolatot az égbe törő felépítmény fejezi ki, melynek alsó, szélesebb övrészét a megcsönkített országban megmaradt vármegyék címerei díszítették. Ezek felett emelkedett fel a Nagy-Magyarországot szimbolizáló obelisz, melyet az elszakított vármegyék címereinek üresen hagyott, kifaragatlan pajzsai borítottak be. Az obelisz négy oldalán elhelyezett négy allegorikus szoboralak – *Hungária – Ósmagyar harcos – Gyermekét karjaiban tartó anya – Magyar földműves és munkás* az ősi dicsőséget, a magyar vitézséget, a munkát és a szebb magyar jövődöbe vetet hitet sugallta. A felettük lévő szegélyrészben a magyar Hiszek egy körbefutó két sora volt olvasható: HISZEK EGY / ISTENBEN / HISZEK EGY / HAZÁBAN – és legfelül ezt az egekbe magasló építményt a magyar SZENT KORONA, a Nagy-Magyarország élő jelképe koronázta meg.

Szeretném megemlíteni, hogy az emlékmű talapzatába a történelmi Magyarország minden egyes vármegyéjéből hoztak földet, legtöbbször titokban, hogy az emlékmű szimbolikusan Nagy-Magyarország földjén emelkedjék a magasba.

Ez az alkotás az előtte tisztelgőket, a közelében elhaladókat a magyar nemzet több mint ezer éves történelmének magasztos és tragikus eseményeire figyelmeztette olyképpen, hogy ne feledje az utókor: a magyar nép az olykor végpusztulással fenyegető sorscsapások ellenére is talpon tudott maradni, sőt fejlődött. Nem szívtette el államalkotó erejét a múltban, de nem fogja elveszíteni a következő korszakok megpróbáltatásai során sem.

Miért is volt időszerű ennek az emlékműnek a felállítása a trianoni diktátumot követő évtizedekben?

Az első világháborút követően, 1920. június 4-én a Párizs melletti Versailles városának Trianon nevű kis kastélyában írták alá az akkori magyar kormány meghatalmazottjaival azt a békediktátumot, melynek következtében a Magyar Királyság 325 ezer négyzetkilométer területéből elvesztette 232 ezer négyzetkilométert, nekünk csak 93 ezer négyzetkilométert hagyva, vagyis az ország területének csupán a 28,6 százalékát! Az ország csaknem 21 millió lako-

sából több mint 13 millió idegen uralom alá került. Így a megcsonkított Magyarország lakossága 7,6 millióra csökkent! Az ország lakosságának csak 36,8 százaléka maradt magyar állampolgár.

A ma élő nemzedékek, akiknek a számára az 1920-ban megcsonkított országnak a mai határai – *a történelmi múlt ismeretének hiányában* – (hiszen a múlt igazságait bűnös módon elhallgatták, meghamisították a marxista történészek, minket bűnös népek nevezve, a rabló szomszédainkat testvéri szocialista országoknak hirdetve) – *sajnos természetesnek tűnnek*. A ma élő nemzedék sokáig nem tudta, csak az utóbbi évtizedben kezd ráeszmélni arra, hogy jelenlegi határainkon kívül rekedt, elszakított nemzettestek sínylődnék, sorvadoznak jogfosztott, kisebbségi sorban. Csak a rendszerváltozás után döbbsen rá honfitársaink, hogy ezek a mesterséges határok a Trianont megszenvedett nemzedékek számára begyógyíthatatlan, vérző sebeket jelentettek, és jelentenek mind a mai napig. A ránk erőszakolt, elevenünkbe vágó trianoni diktátum milliókat szakított el egymástól: családokat, barátokat, társadalmi és gazdasági közösségeket. Az addig egységes Kárpát-medencei nemzetgazdaság szerves egységét megbontotta: a feldolgozóipart megfosztotta a nyersanyag forrásaitól, szétszaggatta a vízi és szárazföldi közlekedési hálózatot – utakat, vasutakat egyaránt.

Nagyon nehéz és keserves volt a talpra állás a két világháború között, menekültek és munkanélküliek vergődtek a létbizonytalanságban. A trianoni béke Nagykanizsa számára is mérhetetlenül súlyos veszteséget okozott. Városunk korábban országutak és a vasúti közlekedés fontos csomópontja volt, élénk kereskedőváros, kiterjedt nemzetközi üzleti kapcsolatokkal. 1920-ban egy csapásra elvesztette felvevő és értékesítési piacait. Nagyon nehezen, sőt soha nem tért teljesen magához abból a bénító állapotból, hogy összekötéseitől megfosztott, határszélre került, szinte eljelentéktelenedett város lett. Ezért is lett az emlékmű igazán a kor érzelmeinek hiteles kifejezőjévé.

Az emlékmű további sorsa a második világháború után nemzetünk sorsával együtt tragikussá vált. Az ország leigázása, a szovjet megszállás után, az idegen szuronyok védelmében hatalomra került moszkoviták nemzetellenes ideológiája, bomlasztó propagandája sokakat elvakított. El akarták törölni a múltat. Szembefordultak mindennel, ami nemzeti múltunkra emlékeztetett, felsőbbrendű erkölcsiséget hirdetett. 1945-ben megrongálták az emlékművet, letördelve róla jelképi részeket. A múlt iránt vak gyűlölettel vezérelve – ésszel fel nem mérve az emlékműnek a magyarság számára máig szóló üzenetét, jelentőségét – 1952 tavaszán ledöntötték, kalapáccsal nekiesik a szobornak. Aztán – mivel méreténél fogva nehezen lett volna mozdítható – a felállítási helye mögött egy mély gödröt ástak, beleborították, elföldelték, hogy nyoma se maradjon.

Az 1960-as évek elején nemzeti múltunkat újabb megcsúfolás érte, ugyanezen a helyszínen, hogy a feledés tökéletes legyen, a ledöntött emlékmű helyére – részben annak talapzatát felhasználva – felállították az 1919-es proletárdiktatúra véres, bolsevista terror uralmát dicsőítő szoboralakokat.

Városunkban 1999 februárjában, egy közéleti fórumon merült fel a gondolat, hogy államiságunk ezeréves ünnepségeinek keretében illő és indokolt lenne Nagykanizsán is köztéri emlékművel emlékeztetessé tenni a millenniumi évet. Ekkor ajánlottam a jelenlévőknek, hogy az elásott, de a város idősebb polgárainak emlékezetében még élő, nemzeti múltunkat hirdető Nagy-Magyarország-emlékművet ki kellene ásni, hogy helyreállítva és újra felavatva állhasson az eredeti helyén. Ez lenne igazi, méltó megemlékezés az ezeréves államiságunk évében! Döbbsen kétkedés fogadta szavaimat, de aztán mégis tettekre került sor.

A Magyarok Világszövetsége, a Trianoni Társaság és az 1956-os Szövetség Zala megyei szervezetének kezdeményezésére hosszas bizonytalankodás, tanakodás után végre Nagykanizsa város önkormányzata kedvező döntést hozott az emlékmű újrafelállításának ügyében. Amint a szándék reális lehetőséggé vált, a Magyar Millenniumi Kormánybiztosi Hivatala jelentős anyagi támogatást helyezett kilátásba, ha a lelkes lokálpatrióták be tudják bizonyítani, hogy igazán létezik az emlékmű, és valóban ott van elásva, ahol a régi kanizsaiak állítják. A próbaásásra 2000 márciusában került sor, és a feltételezett helyen, alig egy méter mélységben máris előbukkant a földműves szoboralakja.

Amíg a város lakosságának döntő többsége, az ifjabb nemzedék is, a szobor feltárásával és újrafelállításával értett egyet – baloldaltól határozott ellenérzést hangoztattak, a szomszédpek érzékenységre apelláltak. Valójában a korábbi kommunista bűnök, a barbár és nemzetellenes indulatok tárgyi bizonyítékának a felszínre kerülésétől ódzkodtak.

A szükséges engedélyeztetési eljárások után, minden késleltetési akció ellenére 2000. szeptember végén közös összefogással – a helyi vállalatok és vállalkozók köszönetet érdemlő hatóságos gépi és anyagi támogatásával –, megtörtént a teljes emlékmű feltárása, sérüléseinek megállapítása. A hatalmas gödröt százan és százan tekintették meg, a mélyben fekvő hatalmas obeliszk beledöntött maradványaival. Amikor a monumentális alkotást a nagy teljesítményű emelődaru a felszínre hozta a gödör mélyéből, az összesereglett tömeg lelkesen énekelte a magyar Himnusz, és szem nem maradt szárazon az emlékmű feltámadásának láttán!

A leletek, maradványok ismeretében művészettörténészek, szobrászok és építészek láttak munkához, hogy megtervezzék a szükséges teendőket a helyreállításhoz, felállításhoz. Nagyon nagy ellenállást kellett azonban leküzdeni, amíg végre a tervekből a hivatalos eljárások bonyodalmain át valósággá válhatott az emlékmű felállítása.

Korunkra jellemző közjáték: akkor, amikor manapság az ország más városaiban, falvaiban az 1919-es gyilkos kommun értatlanul kivégzett, megkínzott áldozatainak állítanak (kissé megkétszerezve, de nem elkésve) maradandó emléket – városunkban rendkívül nagy nehézséggel ütközött, hogy a kommünt dicsőítő szürrealista alkotás – amit a nép nemes egyszerűséggel csak „Jancsi és Juliskának” nevezett – átadja helyét a korábban ott állt Nagy-Magyarország-emlékműnek, és – nem ledöntve, nem megsemmisítve – ugyanazon a téren, pár száz méterrel odébb költözzön a bokrok közé.

Sok-sok munkával, áldozatkész vállalkozók és magánszemélyek önzetlen segítségével megtörtént a csoda: 2001. augusztus 12-én, vasárnap országra szóló ünnepség keretében került sor az emlékmű felavatására, azzal a reménnyel, hogy a még hiányzó részletek felújítására talán egy vagy másfél éven belül sor kerülhet adományozók, valamint kormányzati és önkormányzati szervek áldozatkészségével. Akkor majd újra teljes épségében, fényében magasodik a város fölé a Nagy-Magyarország hányatott sorsú, halottaiból feltámadt emlékműve.

A teljes helyreállításhoz még hiányoznak az alapzathoz négy oldalon felvezető lépcsősorok, a beépített oltárrészekkel. Hiányoznak a kifaragott és a kifaragatlan, üresen hagyott címerek az alsó szegélyen és az obeliszk négy oldalán.

A Nagy-Magyarország-emlékmű Szoborbizottsága eredetileg úgy tervezte, úgy remélte, hogy a teljes helyreállítás megvalósulhat 2003. június 4-éig, a trianoni békediktátum évfordulóján ott rendezendő ünnepségre. Sajnos sok minden közrejátszott abban, hogy még ma is a legnagyobb reményünk az, hogy az eddig összegyűlt, a szükséges költséghez képest sajnos szerény összegből talán sikerül néhány fontosabb címert megrendelni, kifaragtatni addig az időpontig, hogy némi jele legyen annak, hogy az emlékmű régi fényének helyreállítása nem csupán terv és óhaj, hanem lelkes nemzeti összefogással előbb-utóbb megvalósul, minden gátló körülmény ellenére. (Képe a hátsó belső borítón látható.)

Az országos érdeklődés középpontjába került emlékmű felállításával, végleges helyreállításával, a nemzeti öntudat, a hazaszeretet példás megvallásával az utánunk következő nemzedékekben is nemes érzelmeket kelthetünk! Dicső múltunk történelmének kőbe vésett megörökítésével hangsúlyozhatjuk meggyőződésünket, hogy egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalóak, és reménykedhetünk minden megpróbáltatás, sorscsapás ellenére a szebb magyar jövőben!

Rózsás János

Az elásott emlékmű feltárasakor előkerült, megcsonkított szoborfejek. 2000. március

Oltszakadát – a történelem szakadékaiban

Két kíméletlen, szünet nélkül zakatoló malom őrli az erdélyi magyarságot. Egyik, a nagyobb, fenyegetőbb, mert mohóbb, de szinte láthatatlan: felszívja egy-egy nagyváros, ipartelep magyar népét a román többségbe. Lassúbb folyamat kisebb vagy egészen kicsi magyar szőrványfalvak eltűnése; ez szemünk előtt megy végbe, de megállíthatatlan zsugorodás.

A román tengerben feloldódó magyar, akit nagy magányossága is szorít, szinte egyszerűen adja fel nyelvét, vallását, szokásait, mivel minden téren alkalmazkodni akar román környezetéhez. Még akkor is, ha ott, azon a vidéken ő az őshonos, és a román többség telepedett rá, mint áradás hordta iszap a termőföldre. Az ilyen magyar sokszor családi nevét is elhagyja – ebben a hatóság örömmel vállal vele cinkosságot –, új nevet kap, egészen elveszíti identitását. Még jó, ha a kíméletlen törtetés kényszerében nem válik megátalkodott magyargyűlölővé, aminek lélektani oka az a félelem, hogy új környezete mégiscsak „megérzi” jövevény voltát. Bizonyítani akar minden áron és minden eszközzel.

Kicsiny falvak nyelvükkel, hitükkel, szokásaikkal, viseletükkel együtt süllyednek a mélybe. Mint olyan, idős falusi asszony, néhol szokás ez, aki meghagyja, hogy féltve őrzött menyasszonyi ruhájukban temessék el. Oltszakadát ilyen színe virágával halálba roskadó falu.

Hajdani életének és mai valóságának feltárása nem is csupán szociográfusi, hanem egyenesen nemzetmentő feladat: üzenet az újnak, bátraknak vagy éppen csüggedőknek, közönyösöknek, hogy ezt az erdélyi romlást ugyan a történelem műveli, de csüggedők és közönyösek, haszonlesők, önzők és önfeladók nélkül nem tudnák elművelni.

Vámszer Géza 1939-ben derítette fel és írta könyvbe Oltszakadát, a kallódó falu kallódó emlékeit, megvallatta a szakadatiakat, lejegyezte a maroknyi magyarság birtokviszonyait és gazdasági életét, a falu művelődését, elvívását, az oktatás helyzetét, leírta a parasztportákat és a templomot, a lakóházakat, gazdasági épületeket, a népszokásokat, s mindezt egybefogva az Erdélyi Enciklopédia Kiadó jelentette meg Kolozsvárott, 1940 elején. Még a bécsi döntés előtt, amit azért kell hozzátennem, mert az új határ ugyan innen messze húzódott, a változás mégis alaposan felforgatta Oltszakadát életét is, fiatalok menekültek át Észak-Erdélybe, soha nem ismert mértékben megszigorodott a román elnyomó hatalom, csendőrség, jegyzőség. Az úgynevezett román menekültek, tegnapi székelyföldi hivatalnokok, rendőrök, katonák a dél-erdélyi magyarságon álltak bosszút, amiért a történelem félbeszakította harácsolásait, gyarmattartó kiváltságait.

Ez a fejezet még megíratlan a dél-erdélyi magyarság négy esztendő drámájából: az 1940 és 1944 közötti idők soha addig nem ismert kegyetlensége, a magyarság fizikai és szellemi kiszolgáltatottsága. Az Észak-Erdélyből visszaözönlő román csendőrök, jegyzők, szolgabírók, tanítók, szerencselovagok, „refugiátók” valósággal megszállták a magyaroknak maradt kisebb-nagyobb településeket és törvényt, szokást, az emberi viselkedés elemi szabályait felrúgva uralkodtak a védtelen magyar lakosságon. Ezekből a „refugiátokból” toborzódott 1944 őszén a Székelyföldön magyarokat nyakazó, legéppuskázó Maniu-gárda. Dél-Erdély városáiban, falvaiban előjogaikat megőrizték még sokáig, az Antonescu-diktatúra bukása után is.

Unokanővérem, Pünkösti Anna egy brassói banki tisztviselőhöz, Barti Gézához ment férjhez. Mivel az ifjú férj bankja magyarországi érdekelttség volt, 1940 őszén Budapestre helyezték át. Saját családi házuk volt Brassóban, felesége két kisleánykájával nem követhette férjét. Kétszobás lakásuk felét a polgármesteri hivatal lefoglalta és egy román altisztet telepített be oda, családostól. Emlékszem, hogy mikor 1945 után felkerestem Nusikáékat – így hívtuk családiásan – a Cantacuzino utcában, mindig a román altiszt nyitott kaput, alig akart beengedni, hangosan szidalmazta a magyarokat, a házigazdát. Nővérem pedig csak a konyhájában, sutogva mert beszélni, nehogy a szomszéd szobában vagy a konyhának berendezett üveges verandán az „albérlők” meghallják, hogy magyarul társalgunk egymással.

Erről az időszakról írta 1945 után a *Népi Egységben* – ha nem tévedek – Szemlér Ferenc, hogy a brassói magyarságnak a parancsuralom rémévei alatt még sóhajtozni sem volt tanácsos – magyarul!

Vámszer Géza könyve, a *Szakadát* időben nem jutott el 1944-ig, de amit az előző, megpróbáló időkről feljegyzett, az nem sokban különbözött az Antonescu-korszak állapotaitól.

Szerzőnket nagyszabású gyermekkorában édesapja vitte ki először látogatóba erre a magyar szigetre. Már a fiatal Vámszer Gézát megérintette az a sorsszerű szomorúság, ami a szórványbeli elfeledettség, magárahagyottsággal jár.

„Azóta négy egymást követő nyáron furcsa idegességgel látogattam meg a szakadati magyarokat, ezeket a kiforrott öntudatú magyar embereket, ezeket az elfelejtett »szebeni székeket«, akiket a Jó Isten meghagyott, megőrzött számunkra, talán mementónak, hogy életük-ből, sorsukból, történelmi múltjukból mi is tanuljunk valamit jövőnk számára.”

Nézem az evangélikus templomot, befogadhatná egy kisebb város gyülekezetét. A szomszédos szász falvakban állnak a társai, román stílusú monumentális építmények, ezekben azonban nem hangzik fel többé Isten ígéje, a német hívek mind elmentek. A szakadati Isten háza nem mutatja eredeti nagyságát, háromajtós templom volt, már csak a főhajó áll. Az oldalfalakat idők rendjén lebontották, a főhajó félköríves arkádsorait befalazták. Az az egykori templom jelezte, hogy Oltszakadát milyen népes település volt, és mekkora lehetett a fontossága a közeli Vöröstoronyi-szoros védelmében töröktől, tatártól. Szász történészek vitatkoztak azon, hogy melyik nép volt a falu alapítója. (Magyar historikusok nem nagyon foglalkoztak ezzel.) Egyik szász kutató, Adolf Schuller úgy ítélte meg, hogy a XII. század közepén határvédelemre idetelepített szászok egy keskeny magyar/székely sávot találtak, ez volt az első határvédő katonai lánc, mögötte helyezkedtek el az új szász telepek, mint a második védvonal részei. Egyébként ezek a magyar/székely határvédő falvak soha nem tartoztak a szász székekhez, hanem a magyar királyi Fehér vármegyéhez. Ebbe a magyar/székely védősávba tartozott volna: Halmágy, Szászugra, Királyhalma, Földvár, Tyúkos, Hortobágyfalva, Árpás.

Eltűnődöm: ez az elmélet megoldaná Halmágy község rejtélyét is a volt Fogaras megyében; szóránysziget ma is, lakóinak majdnem fele magyar; itt született Varga Katalin, az 1840-es évek bányász-jobbagy mozgalmának vezetője az Erdélyi Érchegeységben. Egy másik elmélet szerint Halmágyba csak 1488-ban érkeztek székelyek, miután a szász alapítókat a törökök kipusztították. Ezt állítja Georg Müller történész, aki úgy véli: Szakadátot is határvédő szászok alapították. Majd a török dúlások nyomán kipusztult szászok helyére érkeznek a székelyek. Ez esetben nem nagyon értem, hogy milyen érdek, szándék vezette azokat a hajdani székelyeket, akik biztos szálláshelyüket azt Olt, a Küküllők partján felcserélték a szórványélet bizonytalanságával?

Tovább kuszálhatja a történelem szálait az a román álláspont, amely itt is, mint mindenütt Erdélyben, „ősi román településekről” beszél. Mit sem adva az okmányokra, amelyek – egy összeírás alapján – 1510-ben először tesznek említést román népességről Szakadát. Jó hetven év múlva azonban a szakadati románok létszáma eléri a magyarokét, csak a bíró, az előjárók maradnak továbbra is magyarok, addigi jogszokás szerint.

De 1790-ben a helyi történelemben megjelenik az első román falusi bíró: Toma Filip. Utána hét éven át ismét magyar bírók következtek. 1799-től magyar és román bírók váltják egymást e tisztségben, de a mind nyomasztóbb román túlsúly ezt a rendet felborította, s a bírók már szinte kivétel nélkül románok, bár mellettük még ott van a faluvezetésben egy-egy magyar esküdt. Majd az 1848-as szabadságharc után végleg kiszorultak a község előljárásiágából. „A községi tanácsban ettől kezdve a mai napig csupán egy magyart hagytak meg, ezt is csak azért, hogy legyen, aki a rendelkezéseket tolmácsolja a magyar lakosságnak” – írta 1939-ben Vámszer Géza.

Kiszorulásuk a faluvezetésből egyenes következménye a magyarok számbeli hanyatlásának. A bírók, jegyzők még a magyar főhatalom alatt is románok, legfeljebb szászok. Vámszer Géza 1939-ben elkészítette Oltszakadát nemzetiségi megoszlásának alakulását 1503-tól 1931-ig. Kitérni, hogy már az első kétszáz évben megfordult a magyarok és románok aránya Szakadát, és attól kezdve a magyarok egyfolytában fogynak, a románok viharosan szaporodnak. 1931-ben a falut alkotó 307 családból, illetve 1227 lélekből már csak 59 család, 236 lélek volt magyar.

Most pedig alig százhuszan tartják magyarnak magukat Oltszakadát.

Szebeni magyarok, főleg értelmiségiek ma is kijárnak Szakadatra, mint Vámszer Géza gyermekkorában. Vonzó látvány a kakasütés, ez a hűsvéti néphagyomány, amely itt maradt fenn és a barcasági Apácán. Nevezetes helyi esemény a lakodalom, ha nagy ritkán még előfordul. Élnek a karácsonyi és újévi szokások is.

„Hogy ezek a közös társadalmi életre és szórakozásra alkalmas nyújtó népszokások milyen fontosak a szórványéletben, a nyelv és nemzeti öntudat fenntartása szempontjából, ezt nem is kell bővebben magyarázni. Sok szórvány éppen azért pusztult el, mert nem tudván önálló társaséletet folytatni, a falu többségi népének társadalmi életébe bekapcsolódott, s elhagyta ősi szokásait” – vélekedett erről Vámszer Géza, az elmerülés vagy fennmaradás titkait fűrésze.

Ezen tünődtem magam is, Józsa Benjámintársaságában, múltat és jövőt latolgatva. A székely tanár idekerülése óta érdeklődött Szakadát iránt, amit „romantikus szórványnak” nevezett. Mert pusztulásában is őrzi szépségét. A bukaresti televízió magyar műsorának kisfilmét készítette a községről. Diákjaival rendszeresen kijárt ide.

– Amíg lehetett – tette hozzá, a nyolcvanas évek végén.

– Tiltották?

– Ezer módja van az ilyen tiltásnak. Nagyon nem szerették. Van elég falu közelebb is, csodálatos folklórral, szövésszövevényekkel, fadaragókkal, mindjárt itt, a szomszédságban, Resinár például, miért nem oda járunk el?

Józsa Benjámint, akárcsak Vámszer Géza, megtette a maga kötelességét ennek a magyar szigetnek a megőrzéséért. De fennmaradhat-e az ilyen szórvány, amelyet minden oldalról az áradás ostromol, s mivel nincs, kinek segélykérő kezét nyújtsa, önmagába fordul? Az óceánokon is lakatlanok maradnak a szárazföldtől nagyon messzire eső, társtalan kis szigetek. A viaslet önmagában nem védelmezhet meg egy közösséget. Moldvában a románok lett csángók magukkal vitték új közegükbe a hímzéseiket, varrottásaikat. De a meséik, dalaik örökre elhaláltak az ajkukon, a folklór nem lehet „lefordítani” az új nyelvre. Mert az a leghűségesebb kísérőnk, az anyanyelv, ennek a műhelye pedig a család és az iskola. Csak együtt őrizhetnek meg. Egyenesen megható, hogy a szakadati magyarok milyen hősi elszántsággal ragaszkodnak iskolájukhoz. Egy 1582-ben kelt oklevél arról szól, hogy a község lakosságának milyen természetbeni járulékokkal kell támogatnia iskoláját. Tehát ekkor már tanítottak Szakadaton. Hosszú idő óta csak az alsó négy osztály anyagát tanulják az osztatlan magyar tagozaton. Törvényes előírások szerint öt gyermek kell ahhoz, hogy a tagozat fennmaradjon. Voltak esztendőik, amikor csak négy, vagy éppen három iskolaköteles magyar gyermek volt a faluban. A tanítónő felkerekedett, és messze vidékről toborzott kisdiakokat, egy ízben saját rokonsága köréből, és teljes ellátást biztosított nekik otthonában, hogy ezzel „odacsalogassa” a szükség-diakokat.

A *Dunatáj* forgatócsoportja 1999-ben filmet készített Szakadatról, egy immár ritka alkalmas választva: magyar lakodalmas. Elmentek a filmesek az iskolába is. A fiatal tanítónő verset olvasatott fel a diákjaival, József Attila költeményét. Figyelem a szavak muzsikáját. A kiejtés a székelyekével rokon, de néhány sajátos, nyilván román hangzót is felfedezhetek.

– Ezek a gyermekek azt hiszik, hogy az ő kiejtésük az igazi magyar beszéd – mondja a fiatal tanítónő, Bakk Márta. – Hiszen ők csak szűk családi körükben hallanak magyar beszédet, a faluban, Nagyszébenben, mindenütt a román nyelv veszi körül őket.

Egyik szakadati iskolás leányka a rokonainál jár Csíkbán. Hazatérve átszellemülten mesélte ámuldozó társainak, hogy ott, Csíkbán mindenki magyarul beszél, meg is kérdezte a vendéglátótól: „Kendteknek ilyen nagy a rokonságuk?”

Van olyan szakadati, legalábbis volt, aki soha sem élte át a magyar nyelv, a magyarság ilyen eszméltető élményét. A családi házakban magyarul folyik a szó, de a román szomszédokkal már románra fordítják a beszédet. Akkor is, ha tudják az illetőtől, hogy jól ért magyarul.

– Kisebbrendűségi tudat? – kérdeztem Józsa Benjántól.

– Megszokás. Számukra ez a világ legtermészetesebb dolga.

Önmagukba zárkózva próbálják védelmezni, megőrizni anyanyelvüket. Ösztönösen érzik, hogy itt kezdődik egész lényük megmentése.

A *Dunatáj* filmjében – mivel azért ebben a „magyar lakodalmasban” a vőlegény félig román volt, apai részről, csak hogy az anyja magyar iskolába adta, magyarrá nevelte. Egyik helybeli idős hölgy, Szakács Gézáné nyugalmazott tanítónő arról beszélt, hogy Szakadaton nagyon ritka az efféle vegyes házasság. A falu azt még megérti, elfogadja, hogy egy magyar leány, ha nincs magyar férje, akkor román legényhez megy. Nem maradhat örök időkre pártában! Az is megesett, hogy magyar legény valamelyik közeli faluból hozott román menyasszonyt a házba. Az ilyen asszonyka a magyar családban lassan megmagyarosodik. Bármilyen kicsiny

létszámú a szakadati magyar sziget. Egyébként ezt – hogy ki minek vallja magát –, arról ismerhetni meg igazán, hogy melyik iskolába, magyar vagy román szóra adja-e a gyermekit?

De, amikor egy szakadati magyar legény – jó ideje már – szakadati román leányt vett feleségül és ráadásul beköltözött az apósa házába, Szakács Gézáé szavai szerint: „megrendült a falu”. Meg is magyarázta ennek az okát. A leányt *választják*, a legény azonban *maga választ*, tehát az a legény tudatosan vagy tudatlanul, mindenképpen önként mondott le a magyarságáról. A leány szükségből is férjhez mehet, a legény saját akaratából dönt a sorsáról. Ez a „megrendülés” jogos volt, hiszen a román családba nősült magyar férfi hamarosan románná vált, gyermekeik román iskolába jártak, alig tudnak egy-két szót magyarul.

Vámszer Géza is feljegyzett egy ilyen „megrendítő” vegyes házasságot. „Az egyházi jegyzőkönyv szerint 1860. február 5-én öreg Bálint János fia, István két román tanúval megjelent az evangélikus papi hivatalban, és kijelentette, hogy ő az eddigi „nemzetiségéről és vallásáról” lemond és a román (görög keleti) vallásra szándékozik átlépni. Négyheti gondolkodási idő letelte után ismét megjelent tanúkkal s megismételte szándékát. Így Bálint István törölték az evangélikus lutheránus hívek sorából. Szájhagyomány szerint az egész áttérés bosszú műve volt. Nem adták hozzá a gazdag és tekintélyes András Dombi János bíró Kata nevű leányát, elkeseredésében egy falubeli román gazda leányát kérte meg. E szokatlan cselekedetért a magyarok kizárták maguk közül. Tettét később megbánta, s mint mondják, búskomorságban halt meg. Bálint Istvánnak Lup családi néven ma is élnek leánya után román unokái.”

Távol Szakadattól, ettől a románlástól az egyenjogúság bajnokai, az emberi szabadságjogok hirdetői és védelmezői elszörnyülködhetnek: ilyen nyersen, elemi erővel tör fel itt a „törzsi szemlélet”?! A népek egymást ennyire nem gyűlölhetik!

Nem is gyűlölük Oltszakadaton a magyarok és románok egymást. Vámszer Géza azt tapasztalta, hogy a külön fészekalja melegébe húzódók tisztelik a másik nép velük együtt élő tagjait. „A viszony békés közöttük” – írta könyvében, de ezt a békességet nem zavarta, hanem éppenséggel mélyítette, hogy a két népesség külön-külön élte társas életét a maga egyesületeiben, táncmulatságaiban, baráti körében. „Legfeljebb kölcsönös megtisztelés céljából néhanyan el-elmennek a más nemzethez tartozók lakodalomba, táncmulatságára, ahol azok tisztelőre is húznak és táncolnak román táncot, illetve magyar csárdást.”

Ma is így van ez, az 1999-es lakodalomról készült filmriport szerint. Másként csorbulna az egyenlőség fényes eszménye, ha a magyarok is csak román táncokat járnának, vagy a románok csak a magyarok táncait. Az együttélésben bármiféle önfeladás éppen a népi egymásrautaltságot cáfolná. Törzsi elfogultság vezette-e az erdélyi románok akkori vezető politikusát, Iuliu Maniut 1906-ban, a budapesti parlamentben, mikor így védelmezte a kisebbségi románosság nyelvi épségét, öntudatát: „Önök talán amúgy is nagyon sokszor olvashatták, hallották is, rossz néven is vették tőlünk, románoktól, hogy mi a román kultúrának az emlőin akarjuk leginkább részben a mi intellektuális és érzelmi világunkat fejleszteni?” Nacionalista-e a szakadati magyar tanítónő vagy parasztember, amikor a vegyes házasságban önfeladást lát, mert ezt tapasztalja: önnön nemzeti létének végétét?

A maga kicsi világában minden önfeladás olyan, mint a nép egészét megrengető történelmi vihar.

Génjeikbe ívódott az embereknek, hogy minden történelmi vihar megtépi a szakadati magyarok életfáját. Igaz, hogy ezt a fát eleve rossz helyre ültették, viharok útjába: a Vöröstoronyi-szoros erdélyi bejáratához, ahol hadak vonultak át, délről északra és északról délre, törökök és románok, magyarok és németek, oroszok és szeneigáli négerak, utóbbiak az első világháború idején. De jártak itt és megtelepültek a római birodalom légiói; Szakadát várának romjainál római téglák kerültek elő. A bolgár-vidini hadjárat idején, 1217-ben, feljegyzések szerint „szebeni székelyek és besenyők” harcoltak a szász ispán parancsnoksága alatt... 1241-ben és 1242-ben itt is öltek, raboltak a tatárok... Szakadát címere: két kard, keresztbe fektetve... Kuruc-labanc háború... 48-as szabadságharc... Első világháború... Mindegyik háborúban szakadatiak estek el. Az 1916-os román betörés után – ez a vész is a kárpáti hágókon át érkezett, egyebek között Vöröstoronynál – huszonegy szakadatiit hurcoltak fogságba, Havasalföldre, köztük a magyar lelkész, olyan öregot, mint a 72 esztendőes András Dombi István... A huszonegy fogoly közül csak hat tért haza élve.

Jöttek a járványok is, egymás után. Mindegyik ritkította a magyarok számát. 1600-ban pestis, az evangélikus lelkész, Balkácsis András is belehalt, 1890-ben is kolerajárványt jegyeztek fel Szakadaton.

Tizedelték járványok a románokat is. Csakhogy a szomszédos román községek népfölöslege könnyen pótolta a kiesőket. Minden kidőlt román férfi vagy nő helyére kettő-három lépett. Az elnéptelenedett magyar gazdaudvarokba ugyan honnan várhattak volna magyar utánpótlást? Legközelebbi magyar telephelyek Vízakna, Halmágy szintűgy állandóan fogyatkoztak. Minden áruba bocsátott magyar házat, földet románok vásároltak meg.

Így lett Oltszakadát a szórványok szórványa: a százhusz ember – ennyire apadtak – szemben a mostoha történelemmel, a mind kíméletlenebb kisebbségi sorssal. Meddig lehet bírni ekkor lelki terhet? Nem is szórványsors ez már, hanem remeteélet! Kiszakítotttság a világból, de a nemzetből is. Ez a közös magány meddig védelmezheti az identitást, nyelvet, hagyományokat, a belső önállóságot? És hová, merre nyílik a menekülés útja?

Vámszer Gézát is gyötörte ez a kétely. Nemcsak Oltszakadát, de minden Szeben megyei, egyáltalán dél-erdélyi magyar szórvány jövője. Akkoriban – 1939-ben – Szakadát még viszonylag jómódú, erőteljes magyar település, 236 lélekkel, sok, jóval kisebb szórvány támasza is lehetett volna. Egyik megoldást a néprajzkutató a szórványok „összetelepítésében” látta volna.

„Előnyös lenne, ha a szomszédos kicsi és pusztuló magyar szórványok (így Hortobágyfalva) lakossága ide költözne át, ebbe az életerős szórványba, mert itt mind gazdasági léte és társadalmi helye, mind hitélete is magyar nemzetisége hamarabb kaphatna biztosítást. Ezt az elvet más apró szórványoknál is követni kellene, vigyázva arra, hogy lehetőleg az egyazon felekezethez tartozókat központosítsuk egy községbe.

Felmerülhetne természetesen az a kérdés is, hogy maga a szakadati magyarság, sőt számos más olyan szórvány is, amely román tengerben elszigetelten s egy-egy községben is kisebbségben él, nem volna áttelepítések útján inkább megőrizhető? Itt természetesen kölcsönös együttműködés jöhetne létre olyan román törekvésekkel, amelyek a magyarlakta területek román szórványait szintén áttelepítések útján kívánnák megőrizni a beolvadástól.”

Hatvan én múltán újabb – lappangó – elképzelés volt ismertté az erdélyi magyar szórványok áttelepítésére, vagy inkább az összetelepítésükre. Tőkés István nyugalmazott református püspökhelyettes dolgozta ki, átfogva minden magyar szórványt. E bő fél évszázad alatt a szórványok lélekszáma drámaian lecsökkent, ha a szakadati példát vesszük (236 lakosról 120-ra apadt a magyar népesség), akkor ezt az arányt kiterjeszhetjük országosra, és kiderül, hogy felére esett a szórványmagyarság összlétszáma. Az 1940-es bécsi döntés után legtöbben a szórványokból vándoroltak ki Magyarországra; ezeken a településeken leggyorsabb az asszimiláció. A szövet mindig a széleinél kezd el foszlani. Itt van mintának éppen Szeben megye. Az 1992-es népszámláláskor a magyarok létszáma nem érte el a 20 ezret, és ebből 12.833 fő a két nagyobb városban, Szebenben és Medgyesen él. A megye 56 településén immár egyáltalán nem találni magyart. Még riasztóbb példa az a 26 település, amelyeken csupán egy személy vallotta magát magyarnak. Mivel itt nyilván magyar családok éltek a XX. század elején, ez az egy szem magyar az árva maradék. (Birtók József egyik írásában, a *Romániai Magyar Szóban* kimutatta, hogy ezekben az „egyszemélyes” falvakban nem egy esetben a „magyar” vallásfelekezeteknek nem csupán egyetlen híve van. Eszerint elrománosodott magyarok is élnek ott, akik református vagy római katolikus, esetleg evangélikus hitüket megőrizték.)

Tőkés István a végső pillanatban keresi a szórványok megmentésének módját. Úgy gondolta el, hogy a szórványokat az elnéptelenedő kalotaszegi falvakba kellene áttelepíteni, s így egymást mentenék meg a jövőnek: Kalotaszeg a szórványokat és a szórványok ezt a legendás magyar néprajzi tájegységet.

Csakhogy az áttelepítés, amely a XX. század elején még népek között is zajlott (török-görög) a II. világháború idején félelmetes fogalomvá vált, a hitleri genocídium és a sztálini deportálások, egész népek „bevagónirozása”. Így aztán a halál színönimájává lett még az a gondolat is, ami pedig az életet akarta szolgálni. Kicsiny néptörödékek sorsa nagyhatalmi érdekek, életidegen eszmények fogságába esett.

Egyébként Tőkés István jó szándékú elképzelését román főhatalom alatt aligha lehetne bármi is megvalósítani, hiszen Bukarest az egész XX. században nem a kisebbségi magyarság egybetömörítésére és megmentésére, hanem minél nagyobb arányú szétszórására és asszimilálására törekedett. Román közírók utasítják el „eszmei fölényből” a kallódó magyarság egyesítését, miközben 1918 óta, de különösen a pártdiktatúra idején mintegy két-két és fél millió román teleptettek át Óromániából Erdélybe, végzetesen megváltoztatva, eltorzítva az amúgy is ellenünk romló népességi arányokat.

Így hát Oltszakadátón a pusztulás, süllyedés riad elő a jövő tükréből, Ha van bátorságunk belepillantani. Vörösmarty víziója kísért meg. Így kezdődik a nemzethalál? Márai Sándor enél szelídebb jelekből olvasta ki az elkallódó, emigráns magyarság végzetét. Alig két évvel emigrálása után, 1950-ben, az itáliai Posillipóban megírta a modern magyar *Halotti beszédet*.

Elmúltak az aztékok is. Majd csak lesz, ami lesz,

Egyszer kiás egy nagy tudós, mint avar löfejet...

A Kárpátok koszorúján belül is meg kell írunk a magyar szórványok *Halotti beszédét*?

– Azért maradt itt nyomunk. Még ha azok halotti nyomok is – hallom Józsa Béni, a székely tanár testamentumát. A Föld arcáról nem lehet nyom nélkül kitörölni ezer esztendő. Szakadátón előjöttek a római téglák is, hogy sorsukat jelentsék. Ezt a templomot láthatóan a végtelen időnek emelték. A gazdaportákon is van, ami túléli a gazdákat. Itt ez a kút, az evangélikus templomnál, közös kút. Ennek a magyarok *Felső kút* nevet adtak, a románok azonban magyar kútnak nevezik, az ő nyelvükön: *Fintina ungurilor*. Egy közösség soha nem tűnik el mindenestől. Csak a magányos ember, az igen, annak nyoma veszhet örökre. Hajdani tanítványaim közül jó néhányat hosszú évek óta nem láttam. Ha érdeklődöm utánuk, még egykori iskolatársai, barátai is leginkább a vállukat vonogatják...

Beke György

PÁLYÁZAT

ATTILA HALÁLÁNAK 1550. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

A történelmi évfordulók méltó megünneplésének meghatározó szerepe van a nemzettudat megerősítésében, az országok és állampolgáraik emberi tartásának, jogos önbizalmának formálásában.

Miután hazánk, Magyarország belátható időn belül csatlakozik az Európai Unióhoz, indokolt, hogy ne veszítsük el nemzeti létünkhez kötődő értékes hagyományinkat, tiszteletre méltó ősi kulturális örökségünket, s a várható integrációhoz ne önfeladás árán csatlakozzunk, hanem egyedi nemzeti értékeink pontosabb megismerésével, tudatosításával és terjesztésével. Magyarságunk megerősítésének ez az időszaki kötelezettsége arra indította a Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó Kft-t, hogy a 2003-as esztendő, Attila hun nagykirály halála 1550. évfordulóját pályázat kiírásával tegye emlékezetessé.

A pályázati részvétel lehetősége nyitva áll minden magyarországi vagy jelenlegi államhatárainkon kívül élő honfitársunk részére a szépirodalom, a képzőművészetek és a történettudomány ágaiban az alábbi kategóriákban: **1. tanuló fiatalok számára 10–18 éves korhatárok között; 2. felnőttek számára 18 év felett.**

E kategóriákban tematikai megkötés nélkül lehet pályaműveket készíteni:

- a szépirodalom műfajában (ezen belül prózai, verses és drámai alkotásokat);
- a zeneművészet területén (bármilyen jellegű vokális és hangszeres műveket);
- a képzőművészet egyes ágaiban (festészeti, kispasztikai és textilművészeti alkotásokat);
- a történettudomány területén (forrásközléseket, eredeti kutatások anyagait, ismeretterjesztő műveket);
- a neveléstudomány terén (a kapcsolódó ismeretek oktatásmódszertani lehetőségeiről a közoktatásban és az ismeretterjesztésben).

Egyetlen kategóriában sincs merev tematikai megkötés, de az Attila-emlékvé értelemszerűen megköveteli, hogy az európai és ázsiai hunok életének, valamint Attila nagykirály uralkodásának, az eddigi hun-kutatások kritikai elemzésének a tárgyköre jelentse a pályázatok anyagát, s kívánatos a jelen kornak érvényes tanulságok és üzenetek hangsúlyozása is.

A pályaművek díjazása:

Valamennyi pályázó megkapja az Attila-emlékvé részvételi díszoklevelét.

Valamennyi pályázó részesül a *TURÁN c. szakfolyóiratunk egyéves előfizetésében*.

Az ifjúsági korosztály győztesei számára kategóriánként: I. helyezett: 50 000 Ft, II. helyezett: 30 000 Ft, III. helyezett: 15 000 Ft.

A felnőtt korosztály győztesei számára kategóriánként: I. helyezett: 100 000 Ft, II. helyezett: 50 000 Ft, III. helyezett: 30 000 Ft.

A győztes irodalmi és történettudományi pályázatokat, valamint a nem díjazott pályaművek megfelelő részleteit közzétesszük a *Turánban*, megfelelő színvonal és terjedelem esetében külön kiadványban is, míg a képző- és zeneművészeti alkotásokat kiállításon, illetőleg emlékkonferencián mutatjuk be.

A pályaművek beküldési határideje: 2003. december 1.

**Cím: 1364 Budapest, Pf.: 184,
Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó Kft.**

A pályázat eredményét közzétesszük a *TURÁN* 2004. évi 1. számában.